

Систематизацію джерел та глибокий аналіз наукових робіт з питань серболужицької історії у комплексному вигляді вітчизняною історіографією поки що не здійснено. Основну групу джерел з вивчення процесу духовного пробудження серболужицького етносу складає масив неопублікованих суттєво важливих архівних матеріалів, які містяться не тільки у фондах центральних і регіональних архівів Німеччини, Чехії, Польщі, Росії – малодоступних для українських вчених з об'єктивних причин, але й у документосховищах України.

Вітчизняні архіви мають дещо обмежену, порівняно, наприклад, з німецькими, чеськими і словацькими, кількість документів з культурно-національного руху західних слов'ян кінця XVIII – першої половини XIX ст. Тут зібрані переважно фрагментарні матеріали, але у наявності досить вагомий масив документів стосовно міжслов'янських зв'язків західних слов'ян і контактів їх національних лідерів із українською науково-інтелектуальною елітою.

Архівні колекції з теми духовного пробудження серболужицького етносу зберігаються у ряді установ.

Так, у Центральному державному історичному архіві України (ЦДІАК) м. Києва фонди установи містять достатню кількість архівного матеріалу, який допомагає не тільки відкрити невідомі сторінки з минулого західного слов'янства, особливо щодо їх наукових та культурних стосунків із інтелектуалами Наддніпрянщини, але й дозволяє певним чином з'ясувати особливості політики європейських імперій XIX ст. щодо слов'ян.

Особливий інтерес для оцінки розвитку слов'янських національних рухів та впливу на них зовнішніх обставин, зокрема і російського уряду конкретно, викликає фонд «Управління Київського учбового округу» (Ф.707). Фонд містить листування Міністерства народної освіти Російської імперії із губерніями, численні циркуляри, протоколи засідань та рекомендації. Як нам здається, вагомим джерелом в плані нашого дослідження є документи з листування із міністром народної освіти. Вони містять гідні уваги та оцінки сучасними дослідниками рекомендації керівництву навчальних закладів з приводу слов'янства і слов'янських національних рухів. В ЦДІАК є 16 аркушів таких міністерських рекомендацій [6]. Зміст матеріалу дозволяє говорити, що російський уряд не тільки старанно відслідковував слов'янські національні настрої, спостерігав за їх ідеологами, але й максимально протидіяв можливості проникнення будь-яких ліберальних ідей зі слов'янського заходу на терени своєї імперії.

Історію лужицького слов'янства XIX ст. в загальному руслі розвитку слов'янознавства висвітлюють також і матеріали особистих документів, що зберігаються у архівних фондах ЦДІАК. Наприклад, надрукований щоденник основоположника слов'янознавства в Російській імперії О. Бодянского, якого водночас варто вважати і одним з перших професійних вчених-сорабістів Росії й України, міститься в особистому фонді Павловського [2].

Особливий інтерес для нашого дослідження мають документи з фонду ЦДІАК «Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора» (Ф.422). Фонд містить понад 278 тис. одиниць збереження. Фактично, у фондах зберігаються офіційні документи російських імперських державних установ, які проливають

* * *

УДК 94(437.1.2):316

Бевзюк Є. В.,
доктор історичних наук, доцент кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій,
Ужгородський національний університет
(Україна, Ужгород), evbevezuk@gmail.com

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ДУХОВНОГО ПРОБУДЖЕННЯ СЕРБОЛУЖИЦЬКОГО ЕТНОСУ

Феномен серболужицької етноісторії та духовного пробудження серболужицького етносу представляє значний науковий інтерес у контексті вивчення культурно-національного та етнополітичного розвитку народів і держав європейського континенту на шляху до формування оновленої та інтегрованої європейської цивілізації XXI ст. В той самий час систематизацію джерел та глибокий аналіз наукових робіт з питань серболужицької історії у комплексному вигляді вітчизняною історіографією поки що не здійснено. В статті надана характеристика фондам в яких зберігаються документи з практики етнозберігаючого руху лужицьких сербів.

Ключові слова: етнічне пробудження, нація, слов'яни, лужицькі серби, ідея, ідеологія, революція, імперія, національна політика, джерела, архіви, Німеччина.

світло на політику імперії щодо західного слов'янства. Матеріали цієї добірки, як засвідчують реєстраційні записи, майже не вивчалися дослідниками, тому більшість із них вперше вводиться нами в науковий обіг. Зокрема, конкретно для теми нашого дослідження цінна документальна колекція з генерал–губернаторського фонду (Ф.442. Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал–губернатора), яка стосується революційних подій 1848–1849 рр. у Європі та консолідації слов'янства. В фонді розміщено «Заклик богемських слов'ян», розісланий В. Ганкою до слов'янських народів [4]. Особливий інтерес для дослідників становлять документи опису 1 (Поліцейська частина), опису 789 (Секретна частина 1848 р.) та описи 804–810 (Політичний стіл. Секретна частина) згаданого фонду.

Загалом наявні архівні матеріали з фонду канцелярії Київського генерал–губернатора досить яскраво доповнюють розуміння зовнішніх обставин формування ідеології західних слов'янських рухів. При цьому, у період з 1848–1849 рр. (час, коли революція з'єдналася із слов'янськими рухами) розширилася як географія надходжень, так і кількість рапортів, звітів, донесень, що отримувала канцелярія [7]. Наведені факти однозначно дозволяють припустити, що російський імператор, його міністри були відверто стурбовані процесом радикалізації слов'янських національних рухів.

Цікаві документи як з історії відродження західних слов'ян, так і їх зв'язків з інтелектуалами Західної України виявлені нами у фондах Центрального державного історичного архіву України, який знаходиться у м. Львові (ЦДІАЛ України). Якщо київські архівні збірки містять матеріали стосовно співробітництва вчених–славістів і громадських діячів Наддніпрянщини, яка входила до складу Російської імперії, із лідерами західного слов'янського культурно–національного руху XIX ст., то у фондах ЦДІАЛ м. Львова знаходяться документи щодо участі в цих зв'язках представників Галичини, яка, як відомо, входила до складу Австрійської імперії. Найбільший інтерес для теми нашого дослідження з–поміж матеріалів ЦДІАЛ України являють документальні збірки із фонду №309 «Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка». Нами опрацьовані листи Я. А. Смолера до професора української літератури Львівського університету, одного з ініціаторів національного відродження і засновника «Руської Трійці» Я. Ф. Головацького (1814–1888 рр.) [11]. Ці чотири листи були майже випадково виявлені у першій половині 80–х років XX ст. у збірці листів до Я. Ф. Головацького львівським істориком М. М. Крілем, який ознайомив з їх змістом відомих сорабістів К. К. Трофимовича та В. А. Моторного. В ті часи у радянській Україні розгорталася чергова кампанія боротьби проти «буржуазного націоналізму», як розповів нам В. А. Моторний, не було ніякої можливості опублікувати архівну знахідку щодо існування українсько–лужицьких зв'язків ще в XIX ст., тим більше, коли в них брали участь представники Галичини. Тому листи Смолера до Головацького із фондів ЦДІАЛ України з науковими коментарями згаданих вище львівських вчених були вперше опубліковані у 1985 р. в Прибалтиці у Наукових записках Тартуського університету як нові документи про «серболужицько–східнослов'янські» зв'язки [8].

Під час роботи у фондах ЦДІАЛ України нами було виявлено одиницю збереження відповідей Головацького на згадані вище 4 листи Я. Смолера [12]. Крім того, заслуговують на увагу й інші матеріали ЦДІАЛ України щодо міжслов'янських зв'язків, наприклад, листування Д. Зубрицького із московським славістом, українцем за походженням О. Бодяньським – одним із «першовідкривачів» Лужиці для Росії, відомим чеським вченим В'ячеславом Ганкою та братами Яковом й Іваном Головацькими.

Ціла низка неопрацьованих до сьогодні документів, надзвичайно важливих для сорабістики, зберігається у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Точніше, в її філії – «Інституті рукопису» (ІР НБ НАН України). У фондах Інституту рукопису розміщені документи, що відтворюють не тільки картину розвитку української славістики, історичної науки, але й дозволяють з'ясувати значення міжслов'янських інтелектуальних взаємин першої половини XIX ст. для процесу формування національних ідеологій чехів, словаків, лужичан. Відповідно, певну роль для з'ясування як обставин формування, так і змісту національних парадигм західного слов'янства мають фонди, в яких зберігаються звіти про відрядження та особисті враження видатних науковців–славістів, які вони отримали під час свого перебування на західних слов'янських землях.

Так, в документосховищі зберігаються матеріали з архіву Київського університету XIX ст. Вони дозволяють проілюструвати обставини виникнення і поширення у західних слов'ян відроджувальних ідей. До того ж, фонди ІР НБ НАН України містять листи, звіти, нотатки слов'янських діячів минулого століття (В. Ганки, М. Погодіна) та рукописну спадщину (щоденники П. Куліша, В. Тімковського) [9].

Щоденник подорожі В. Тімковського є одним із перших серйозних документів з історії відродження західних слов'ян. Надзвичайно цікавими є як обставини написання самого щоденника, так і подальша його доля. Як відомо, В. Тімковський (1781–1832 рр.) був випускником Київської духовної академії. З 1812 р. він служив у державного секретаря О. С. Шишкова, пізніше, відповідно в 1813–1814 рр., разом з ним супроводжував Олександра І в його закордонних походах під час наполеонівських воєн. Свої враження від подорожі В. Тімковський заносив у щоденник. Це невеликий зошит обсягом 120 сторінок з подорожніми нотатками періоду від 24 вересня (6 жовтня за новим стилем) до 2 (14) жовтня 1814 р. Щоденник подорожі В. Ф. Тімковського – важливий документ з історії, культури та побуту лужицьких сербів початку XIX ст. Історичні описи–екскурси в тексті переплітаються з етнографічними й мовознавчими викладками і свідчать про високий науковий рівень дослідника. Тому це наукове неупереджене свідчення очевидця викликало великий інтерес і, водночас, гостру дискусію в радянській сорабістиці 80–х рр. XX ст.

В Будишині у 1983 р. була опублікована змістовна стаття мовознавця з Фрунзе (зараз – Бишкек) Л. А. Шеймана про щоденник В. Ф. Тімковського і його подорож Лужицею на початку XIX ст. як нововідкрите архівне джерело [17]. У відповідь московська славістка Л. П. Лаптева помістила аналогічну статтю в 1986 р.

у журналі «Питання історії». В статті дослідниця намагалася довести власний пріоритет у відкритті та введенні в науковий обіг цього цінного джерела стосовно процесу пробудження лужицьких сербів [10, с. 83–85]. Тільки побіжно вона згадала про статтю Шеймана як малозначиму й «переважно літературознавчу». Хоча насправді це не так, тому що відомий сорабіст у німецькій публікації дав розгорнуту характеристику як життєвого шляху Тімковського, займаючись з 60–х років XX ст. його діяльністю, так і самого джерела – щоденника подорожі 1814 р. Л. П. Лаптева, щоправда, визнає, що ще у 1934–1935 рр. із щоденником Тімковського ознайомився приват–доцент Київського університету А. І. Степович (1856–1835), який підготував чотири варіанти наукової статті з цього питання, так і не опублікованих через смерть автора. Московська сорабістка стверджує, що науковий працівник бібліотеки О. М. Апанович, готуючи у 1982 р. до друку опис архіву А. І. Степовича, повідомила її про існування щоденника Тімковського. Так як київський архіваріус О. М. Апанович не ознайомила з текстом щоденника, пріоритет введення джерела в науковий обіг, таким чином, привласнила собі Л. П. Лаптева.

Опрацювавши ретельно матеріали Тімковського та інших фондів ІР НБ НАН України, можемо стверджувати, що першим у 30–х роках XX ст. відкрив і детально проаналізував цей документ з історії Лужиці дійсно київський славіст Степович. У його фонді зберігається черновий варіант статті «В. Ф. Тімковський і його подорожній щоденник (1813–1814 рр.)» [16]. Саме цей варіант, судячи з «Листа ознайомлення», першою знайшла Лаптева, а вже пізніше черновий варіант статті Степовича знайшов Шейман. Та цікаве інше. Порівняння тексту архівної чернетки з публікаціями обох авторів засвідчує, що Лаптева та Шейман «творчо» використали окремі моменти з неопублікованої праці Степовича. Наразі, у зв'язку з цим, безплідними видаються амбітні дискусії окремих вчених про «першовідкриття», за якими втрачається сам предмет дослідження. Маємо небезпідставні заперечення і щодо безпеліційної характеристики Тімковського, особливо Лаптевою, як виключно «російського» дослідника.

У фондах Інституту рукопису ІР НБ НАН України взагалі знаходиться великий масив неопрацьованої рукописної спадщини відомих славістів Російської імперії XIX ст., частина з яких займалася не тільки теоретичними проблемами слов'янознавства, але й серболужицькою проблематикою. Так, існує окремий фонд М. П. Погодіна (1800–1875) – одного із найвпливовіших діячів наукового і громадського життя країни. З 1839 р. М. П. Погодін був особисто знайомий з Я. А. Смолером, організовував та особисто надавав фінансову допомогу слов'янським культурно–національним рухам. В інституті зберігаються деякі звіти про закордонні поїздки вченого, листи, де він розмірковує про об'єднання слов'ян, створення слов'янської федерації та про необхідність допомоги зарубіжним слов'янам з боку Росії [13].

Окремі матеріали з фондів Інституту рукопису, виявлені нами, характеризують міжслов'янські взаємини напередодні революційних подій 1848–1849 років. Це стосується, насамперед, документів щодо активності чеського славіста В. Ганки. Найбільш цікавими є два документа, пов'язані із направленням В. Ганкою до

Києва інформації щодо підготовки Слов'янського з'їзду 1848 р. у Празі. 1 травня 1848 р. В. Ганка адресував О. Я. Стороженку відозву «Слов'яни, браття!», а на звороті власноручно написав листа до Стороженка [5]. Інформацію щодо листа В. Ганки через російського намісника в Польщі було доведено навіть до відома російського царя. Як виходить із документів, імператор оперативно, як на XIX ст., – вже 15 (27) травня 1848 р. переслав відповідь для О. Я. Стороженка, в якій фактично заборонив йому бути присутнім на конгресі [15].

Таким чином, до участі росіян у Слов'янському з'їзді та в загальнослов'янському русі, ініційованому зарубіжними лідерами слов'янського відродження, царський режим ставився досить прохолодно. Тим більше, коли слов'янський рух з'єднався з революцією 1848–1849 рр. Навпаки, як засвідчили подальші події, Росія виконала роль жандарма у придушенні національно–визвольної боротьби підневільних Австрійської імперії народів.

Безумовно, науковий інтерес для славістичних студій являють рукописні фонди, що розміщені у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ВРФТ НАН України). На сьогодні фонди відділу є найбільшим в Україні спеціалізованим зібранням матеріалів з історії української літератури та культури. Особливу цінність для дослідників–славістів має фонд О. М. Бодяньського (Фонд 99) – основоположника слов'янознавства як Наддніпрянщини так і Російської імперії першої половини XIX ст.

Зрозуміло, що ніяким чином не потрібно, навіть з націонал–патріотичною метою, вульгаризувати минуле й намагатися зображувати, наприклад, Бодяньського тільки основоположником української славістики, але його творча спадщина належить як українському, російському, так й іншим народам. Як відомо, Бодяньський майже першим з–поміж вчених–славістів, зокрема в Україні, мав безпосередні особисті і наукові контакти з діячами чеського, словацького, серболужицького національних рухів та західних слов'ян в 40–х роках XIX ст. Значною допомогою для досліджень науковців є Путівник по фондах Відділу рукописних фондів і текстології [14], який було підготовлено працівниками Інституту і видано у 1999 році. Найбільш ґрунтовно до нас над документами фонду О. Бодяньського ще на початку 80–х років XX ст. працював відомий львівський славіст М. М. Кріль.

Фонд Бодяньського має свою цікаву історію формування. Розглядаючи численні листи і записки, ми відмітили, що на багатьох сторінках міститься штамп «Бібліотека А. О. Тітова», на зворотній обкладинці екслібрис Тітова, а на форзаці – «Ростовський музей старожитностей». Помітно, що колекція рукописів і листів Бодяньського старанно систематизована та описана. Такий її стан має цілком законне пояснення. Так, значна частина колекції з інтелектуальної спадщини відомого славіста стала результатом копіткої діяльності А. О. Тітова. Як відомо, останній багато років збирав різноманітні рукописи, листи та по можливості придбавав у повному обсязі рукописи із зібрань різних колекціонерів.

У 1880 році, після смерті славіста, його вдова продала частину архіву і в тому числі бібліотеку Бодяньського археографу А. О. Тітову. Таким чином сьогодні значна частина творчої і наукової спадщини О. М. Бодяньського

опинилася і зберігається в РГБ (Фонд 36. Бодянский Осип Максимович. Филолог–славист, профессор Московского ун–та). Інша частина особистого архіву Бодяньського, яку зібрав Тітов, потрапила до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Вона і становить лівову частку фонду славіста.

Між матеріалами Бодяньського – записи українських народних пісень, щоденник, який особисто вів дослідник під час своєї подорожі слов'янськими землями (1840–1842), записник з виписками із стародавніх рукописів, лінгвістичні записи, зроблені різними мовами, бібліографічні нотатки і, безумовно, особисте листування Бодяньського з багатьма діячами і науковцями епохи слов'янського відродження [3]. Серед них: українець – І. Вагилевич, чехи – К. Гавлічек, В. Ганка, Й. Юнгман, словак – Л. Штур, лужичани – Я. А. Смолер, Я. П. Йордан, росіяни – І. Срензневський, М. Погодін [1]. Як свідчать «Листи ознайомлення», в різні роки у фонді Бодяньського працювали такі відомі славісти, як М. Криль (Львів), В. Матула (Братіслава), Л. Лаптева (Москва).

До того ж, у фондах Відділу рукописних фондів ми мали можливість ознайомитися із двадцятьма листами до Бодяньського від таких діячів лужицького пробудження, як Я. А. Смолер, Я. П. Йордан. Переважна кількість листів від лужицьких будителів написані російською мовою. При цьому, незважаючи на багаторічну просвітницьку та наукову діяльність згаданих будителів та присутність в їх національній риторичній романтичних міжслов'янських гасел про взаємність, неможливо не помітити присутність в їх листах здорового економічного прагматизму. Як Йордан, так і особливо Смолер акцентують увагу Бодяньського на такому аспекті їх взаємин, як обмін або оплата за надіслані книги [18]. Такий підхід є зрозумілим. Я. Смолер був засновником книготорговельної фірми «Смолер і П'єх», та вкладав зароблені гроші і спрямовував меценатську допомогу на організацію власної друкарні. Таким чином, своє бажання служити науці і справі збереження серболужицької етнічної своєрідності Бодяньський та Смолер були змушені поєднувати із підприємницькою діяльністю.

Таким чином, здійснений нами аналіз дозволяє говорити про існування достатньої джерельної бази з історії процесу духовного пробудження серболужицького етносу у XIX ст. При цьому, наявні документи з архівів України, суттєво поглиблюють поки що дещо схематичний аналіз етнічного пробудження сербів–лужичан та їх міжслов'янських зв'язків, який утвердився у сучасній українській історіографії.

Список використаних джерел

1. Бодянский, ОМ., 'Шафарик П. И. Письмо. 23.08.1836', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.12/975, арк.115–117; Срензневский И. И. – Бодянский О. М. 'Письмо. 28.10.1846', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.91, арк.49–50; Štúr, L. 'Bodjanskému. List'. 18.04.1844, *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.80, арк.110–111.
2. Бодянский, ОМ., 'Дневник', *ЦДІАК України*, Ф.267, Оп.1, Од.зб.80, 33 арк.
3. Бодяньський, ОМ., 'Славянские дневники', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.185, арк.57–64; Бодяньський, ОМ., 'Воспоминания про пребывание в Праге. 1840–1842', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.41, арк.86, арк.187.
4. 'Воззвание богемских славян. Отправлено на имя А. И. Селина', *ЦДІАК України*, Ф.442, Оп.798, Спр.153, арк.242–243.
5. Ганка, В., 'Стороженке А. Я. Письмо. 01.1848. из Праги', *ІР НБ НАН України*, Ф.8. (Коллекция университета св. Владимира), Од.зб.2554, 4 арк.
6. 'Господину попечителю Киевского учебного округа. Министр народного просвещения Уваров. 29 мая 1847. Секретно', *ЦДІАК України*, Ф.707, Оп.261, Спр.12, арк.7–8, арк.1–16.
7. 'Записка від імені руського народу Галичини. 31 липня 1848 р. Львів', *ЦДІАК України*, Ф.442, Спр.153, арк.437–438; 'Звернення русинів до «Німецьких братів». Рік 1848', *ЦДІАК України*, Ф.442, Оп.798, Спр.153, арк.440.
8. Криль, ММ., Моторний, ВА., Трофимович, КК., 1985. 'Неизвестные документы о серболужицко–восточнославянских связях', *Ученые записки Тартуского государственного университета*, Вып.710, с.101–107.
9. Кулиш, ПА., 'Дневник 1845–1848 pp.', *ІР НБ НАН України*, Ф.10, Од.зб.6600, 35 арк; 'Путевой журнал В. Ф. Тимковского. 1814 г.', *ІР НБ НАН України*, Ф.1 (В. Тимковский), Од.зб.2332, 68 арк.
10. Лаптева, ЛП., 1986. 'Русские путешественники о лужицких сербах', *Вопросы истории*, №1, с.85–91.
11. 'Письма профессору Львовского университета Я. Ф. Головацкому. Год 1861–1874', *ЦДІАЛ України*, Ф.309, Оп.1, Од.зб.2299, 126 арк.
12. 'Письма Я. Головацкого к К. Говорскому, А. Петрушевичу, И. Смоляра и других. Год 1861–1886', *ЦДІАЛ України*, Ф.309, Оп.2, Од.зб.111, 40 арк.
13. Погодин, М., 'Отчет о моем путешествии, особенно в отношении к славянам. 7 декабря 1853', *ІР НБ НАН України*, Ф.160, Од.зб.280, 10 арк.; Погодин, М., 'Письмо второе 1854 г.', *ІР НБ НАН України*, Ф.160. (М. Погодин), Од.зб.281, Спр.493 (18), 16 арк.
14. 'Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури [Текст]', 1999. *НАН України*, ... за ред. Г. М. Бурлака. – К.: Видавничий центр «Спадщина», 864 с.
15. 'Секретно тайному советнику Стороженко А. Я. об оставлении без ответа письма В. Ганки. 15/27 мая 1848 года. Варшава. Оригинал', *ІР НБ НАН України*, Ф.8, Од.зб.2561, 2 арк.
16. Степович, АИ., 'В. Ф. Тимковский и его путевой дневник (1813–1814). Статья 1934–1935 г.', *ІР НБ НАН України*, Ф.179, Од.зб.135, 37 арк.
17. Шейман, ЛА., 'Василий Тимковский и его дневник путешествия по Лужице', 1983. *Letopis. Jahresschrift des Instituts für sorbische Volsforschung*, R.B, №30/1, s.12–53.
18. Smoler, JA., 'Bodjanskému. List. 28.08.1843', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.80, арк.114–115; Jördan, JP., 'Bodjanskému. List. 02.04.1843', *ВРФТ НАН України*, Ф.99, Од.зб.80, арк.51–52.

References

1. Bodjanskij, OM., 'Shafarik P. I. Pis'mo. 23.08.1836 (Safarik P. I. Letter. August 23, 1836)', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.12/975, ar.115–117; Srenznevskij I. I. – Bodjanskij O. M. 'Pis'mo. 28.10.1846 (Writing. October 28, 1846)', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.91, ar.49–50; Štúr, L. 'Bodjanskému. List. 18.04.1844', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.80, ar.110–111.
2. Bodjanskij, OM., 'Dnevnik (A diary)', *CDIAK Ukrainy*, F.267, Op.1, Od.zb.80, 33 ar.
3. Bodjanskij, OM., 'Slavjanskije dnevniki (Slavic Diaries)', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.185, ar.57–64; Bodjanskij, OM., 'Vospominanija pro prebyvanie v Prage. 1840–1842 (Memories of staying in Prague. 1840–1842)', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.41, ar.86, ar.187.
4. 'Vozzvanie bogemskih slavjan. Otpravleno na imja A. I. Selina (Appeal of the Bohemian Slavs. Sent to A. I. Selin)', *CDIAK Ukrainy*, F.442, Op.798, Spr.153, ar.242–243.
5. Ganka, V., 'Storozhenke A. Ja. Pis'mo. 01.1848. iz Pragi (Storozhenke A. Ya. Letter. 01.1848. from Prague)', *IR NB NAN Ukrainy*, F.8. (Kollekcija universiteta sv. Vladimira), Od.zb.2554, 4 ar.
6. 'Gospodinu popечителю Kievskogo uchebnogo okruga. Ministr narodnogo prosveshhenija Uvarov. 29 maja 1847. Sekretno (Mr. Trustee of the Kiev academic district. Minister of Education Uvarov May 29, 1847. Secretly)', *CDIAK Ukrainy*, F.707, Op.261, Spr.12, ar.7–8, ar.1–16.
7. 'Zapyska vid imeni rus'kogo narodu Galychyny. 31 lypnja 1848 r. L'viv (A note on behalf of the Russian people of Galicia. July 31, 1848 Lviv)', *CDIAK Ukrainy*, F.442, Spr.153, ar.437–438; 'Zvernennja rusyniv do «Nimec'kyh brativ». Rik 1848 (The address of the Rusyns to the «German brothers». Year 1848)', *CDIAK Ukrainy*, F.442, Op.798, Spr.153, ar.440.
8. Kriľ, MM., Motornij, VA., Trofimovich, KK., 1985. 'Neizvestnye dokumenty o serboluzhicko–vostochnoslavjanskich svjazjah (Unknown

documents on Serbian–East Slavic ties), *Uchenye zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta*, Vyp.710, s.101–107.

9. Kulish, PA., 'Dnevnik 1845–1848 rr. (Diary of 1845–1848)', *NB NAN Ukrainy*, F.10, Od.zb.6600, 35 ark; 'Putevoj zhurnal

V. F. Timkovskogo. 1814 g. (Travelogue of V. F. Timkovsky. 1814)', *NB NAN Ukrainy*, F.1 (V. Timkovskij), Od.zb.2332, 68 ark.

10. Lapteva, LP., 1986. 'Russkie puteshestvenniki o luzhickih serbah (Russian travelers about the Lusatian Serbs)', *Voprosy istorii*, №1, s.85–91.

11. 'Pis'ma professoru L'vovskogo universiteta Ja. F. Golovackomu. God 1861–1874 (Letters to the professor of the University of Lviv Ya. F. Golovatsky. Year 1861–1874)', *CDIAL Ukrainy*, F.309, Op.1, Od.zb.2299, 126 ark.

12. 'Pis'ma Ja. Golovackogo k K. Govorskemu, A. Petrushevicha, I. Smoljara i drugih. God 1861–1886 (Letters of J. Golovatsky to K. Govorsky, A. Petrushevich, I. Smolyar and others. Year 1861–1886)', *CDIAL Ukrainy*, F.309, Op.2, Od.zb.111, 40 ark.

13. Pogodin, M., 'Otchet o moem puteshestvii, osobenno v otnoshenii k slavjanam. 7 dekabnja 1853 (Report on my journey, especially in relation to the Slavs. December 7, 1853)', *NB NAN Ukrainy*, F.160, Od.zb.280, 10 ark.; Pogodin, M., 'Pis'mo vtoroe 1854 g (The second letter of 1854)', *NB NAN Ukrainy*, F.160. (M. Pogodin), Od.zb.281, Spr.493 (18), 16 ark.

14. 'Putivnyk po fondah viddilu rukopysiv Instytutu literatury [Tekst] (Guide to the funds of the Department of Manuscripts of the Institute of Literature [Text])', 1999. *NAN Ukrainy, ... za red. G. M. Burlaka*. – K.: Vydavnychij centr «Spadshhyna», 864 s.

15. 'Sekretno tajnomu sovetniku Storozhenko A. Ja. ob ostavlenii bez otveta pis'ma V. Ganki. 15/27 maja 1848 goda. Varshava. Original (Secretly to the secret adviser Storozhenko A. Ya. About leaving unanswered a letter of V. Ganka. May 15/27, 1848. Warsaw. Original)', *NB NAN Ukrainy*, F.8, Od.zb.2561, 2 ark.

16. Stepovich, AI., 'V. F. Timkovskij i ego putevoj dnevnik (1813–1814). Stat'ja 1934–1935 g. (V. F. Timkovsky and his travel diary (1813–1814). Article 1934–1935)', *NB NAN Ukrainy*, F.179, Od.zb.135, 37 ark.

17. Shejman, LA., 'Vasilij Timkovskij i ego dnevnik puteshestvija po Luzhice (Vasily Timkovsky and his travel diary across Lusatia)', 1983. *Letopis. Jahresschrift des Instituts fur sorbische Volsforschung*, R.B, №30/1, s.12–53.

18. Smoler, JA., 'Bodjanskému. List. 28.08.1843', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.80, ark.114–115; Jórdan, JP., 'Bodjanskému. List. 02.04.1843', *VRFT NAN Ukrainy*, F.99, Od.zb.80, ark.51–52.

Bevzyuk E. V., dr. of Sciences (History), Associate Professor, *Uzhhorod National University (Ukraine, Uzhhorod)*, evbevzyuk@gmail.com

The sources of research of the spiritual awakening process of the Lusatian Serbs

The research of different aspects of a history and culture of the slavs is a complex branch of science. Along with the historical problems, it includes linguistics, literature–study, ethnography and other social studies. In the light of the past and present, the analysis of the Slavonic ethnos has sufficient scientific traditions, which arised from the end XVIII – beginning of XIX centuries. That's why, the named research is devoted to the following problems.

Keywords: nation, Slavs, Lusatian Serbs, idea, ideology, revolution, empire, national policy, sources, archives, Germany.

* * *

Despite its high cost, the lack of the sufficient number of guarantees of Azeri oil (Azeri–Chirag) for the profitable operation of the pipeline and enough safeguards for the proper operation of the pipeline, it has been realized [6]. It has been noted that the pipeline passes through the area of potential instability. In particular, the BTC pipeline passes through the territory of Georgia, the tension and conflict zones over South Ossetia and Abkhazia, the eastern part of Turkey controlled by Kurdish rebels, as well as the seismically unstable regions of Ceyhan. During the Georgian–Russian conflict of August 2008, work was suspended on the Baku–Tbilisi–Ceyhan and Baku–Tbilisi–Erzurum gas pipeline, which supported the role of Georgia as a transit country [7].

For the cost–effective operation of the BTC oil pipeline, transportation must be 45–50 million tons per year for 40–50 years. As the Azerbaijani oil is not enough for the BTC at maximum capacity, in order to participate in this project Kazakhstan and Turkmenistan's oil reserves have been involved which ensures the profitability of the operation of this route. The support for the construction of the BTC by Kazakhstan and the prospect of filling the BTC with Kazakhstani oil spurred support for the project and played a significant role in its implementation.

Kazakhstan came to an agreement to build the Trans–Caspian pipeline system for the transportation of Kazakh oil to the world markets through the construction of terminals on the Kazakh and Azerbaijani coasts. In November of 2002, talks commenced between the State Oil Company of Azerbaijan (SOCAR) and the Kazakh state company «KazMunayGas» on how to connect Kazakhstan to the BTC project. In June 2006, the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev signed an agreement on the accession of his country to the oil pipeline project. The contract provides an opportunity for the organization of tanker transportation across the Caspian Sea from Aktau to Baku to transport it to foreign markets through the BTC pipeline. The project envisages the expansion of Kuryk port in western Kazakhstan, whose oil from the Kashagan and Tengiz fields in the Caspian Sea will be delivered by tankers on the Baku – Tbilisi – Ceyhan route. In 2006, Kazakhstan promised to provide Azerbaijan with 53 million Br. for the needs of BTC per year, with the prospect of increasing it to 175 million Br. per year. It is assumed that the transport of approximately 50 million tons of oil from Kashagan to the BTC needed to begin as field development after 2010 [8].

According to Norwegian researchers (Indra Overland and Stina Torjesen) [9], the BTC project is establishing an alternative way of transporting oil from the Caspian region, however, it is slightly reducing Europe's energy dependence on Russia, but it diminishes the political influence of Russia over the Caspian states. Thus, the implementation of the BTC project had a special political significance for the United States and served as a basis for the further establishment of energy links with the Caspian states. Discussions of new projects that reduce the energy dependence of the Caspian states on the Russian Federation and accordingly, its political influence in the newly formed independent states have a huge impact. Subsequently, the implementation of the BTC project has opened the possibility for the EU to ensure alternative Russian energy supplies. Signed at the end of the 1990s, agreement on transit, transportation and sale of natural gas on the territory of Azerbaijan and Georgia and

outside of the South Caucasus Pipeline System allows the construction of a gas pipeline namely BTE. The meeting was held in Baku between the presidents of Azerbaijan and Georgia, Heydar Aliyev and Eduard Shevardnadze.

The project of the Baku–Tbilisi–Erzurum pipeline (South Caucasus Pipeline) has also opened opportunities for the US and the EU as a further expansion of the gas pipeline system in the Caspian region. It supplies gas to the EU bypassing Russia and it influences the foreign policy of the newly formed states after the disintegration of the Soviet independent republics in the Caspian region. In particular, the BTE project became an integral part to strengthen the sovereignty of Azerbaijan. In turn, Georgia strengthened its position as a transit country [10].

Projects on transportation of resources

The EU is currently continuing to stimulate the creation of alternative routes for delivery of oil and gas on the basis of the already implemented projects to transport Caspian oil and gas bypassing Russia. Guidance and ensuring energy security and receiving US support for the implementation of this task is crucial.

Southern Corridor

As the EU–Russia energy transportation relations are complicated, implementing such projects is relevant for the EU's foreign policy. The reason for this tension is the Russian gas crisis with transit countries, particularly with Ukraine and Belarus.

To tackle the problems of gas supply diversification in the world market, the European Commission initiated a project, namely the Southern Gas Corridor. It has been commenced to transport Caspian and Middle Eastern energy resources to the EU. Currently, the three main sources of gas supplies to the EU are the Russia, North Africa (mainly Algeria) and the North Sea (Norway, the UK). The development of the Southern Gas Corridor was proposed by the European Commission in the Second Strategic Energy Review (November, 2008) as one of the priority projects of the EU's energy security. Earlier, the Nabucco project was proposed by the European Parliament and the European Council in 2003. The Southern Corridor project includes complementary pipeline routes such as Nabucco and ITGI [11].

The main partners and sources of gas supply in accordance with the project are Azerbaijan, Turkmenistan, Kazakhstan, and the Middle East (Egypt, Sudan, the countries of the Arabian Peninsula). In the future, Iran and Uzbekistan may join in the presence of certain political conditions. The Southern Corridor project (Georgia, Turkey, Ukraine) is a transit route to transport Caspian gas [12].

The Southern Corridor project is of particular geopolitical significance for its initiators and for the participating countries. This project should not only contribute to the diversification of sources of energy supply to the EU, but also create new export routes for their transportation, namely the way through the South Caucasus, which is one of the objectives promoted by the United States.

For the countries in the EU, the Southern Corridor project is an opportunity to gain direct access to the Caspian gas. ITGI and Nabucco projects were marked by the EU as a priority under the Trans–European energy projects. They are important in terms of guaranteeing the transit of energy resources to the EU and enhancing the security of energy supplies to Europe.